

België - Belgique
P.B.
Antwerpen X
8 / 5921

Driemaandelijke Nieuwsbrief
voor EPITAAF-leden

14de jaargang - Nummer 47
april-mei-juni 2000

EPITAAF

vereniging voor funeraire archeologie

Voorwoord

In een vroegere Nieuwsbrief (nr. 35) stond het werk van beeldhouwer Albert Poels in de kijker. Intussen is er meer informatie over één van zijn grafmonumenten. Marcel Celis en Jacques Buermans brengen u verder op de hoogte en Bert Bracke bracht het bewuste monument in beeld.

Jacques Buermans is intussen zowat de vaste verslaggever van onze activiteiten en funeraire varia. Samen met hem nemen we ook een kijkje in het verre Sint-Petersburg, misschien een tip voor de nakende zomermaanden.

Vergeet ook niet dat we in het jaar 2000 elke eerste zaterdagmiddag van de maand op post zijn in de ateliers Salu waarvan de inrichting tot "museum voor grafkunst" meer en meer vorm krijgt. Kom zelf eens een kijkje nemen.

Inhoud

Het Jos. De Swertsmonument (Albert Poels) gelocaliseerd	2
Sint-Petersburg : luister en verval	3
Epitaafvaria : - Bezoek aan de begraafplaats van Deurle	5
- Laken in beweging	6
Uitgespit : Père Lachaise en Wenen op CD-Rom	6
Tijd, het thema van de Open monumentendagen 2000	7
Instandhouding en herstel van historische natuurstenen graftekens	8
Agenda	8

Merksem, Begraafplaats Van Heybeeckstraat.
Monument Jos. De Swerts van Albert Poels.
Foto Bert Bracke.

Het Jos. De Swertsmonument (Albert Poels) gelocaliseerd

Naar aanleiding van de verwerving door Epitaaf vzw van een lot ontwerptekeningen voor grafmonumenten door beeldhouwer Albert Poels, wijdde ondermeer Petra Maclot aan deze figuur en het funerair luik van zijn oeuvre een eerste bijdrage (*Epitaaf Nieuwsbrief 35, 1997, pp. 1-7*). Bij het oeuvre-overzicht vermeldt de auteur ondermeer: *"Poels' palmares vermeldt ook het grafmonument van een De Swert en van de antimilitarist Berten Fermont (1933), die nog dienen te worden gelocaliseerd"* (p. 5). Localisatie waarbij een gelukkig toeval een handje toestak.

Begin dit jaar ontving Epitaaf vzw inderdaad een schrijven van Karel De Swerts uit Merksem, waarin hij zijn ongerustheid uitte over het lot beschoren aan het grafteken van zijn oom Jos. De Swerts (Antwerpen 1890 - Merksem 1939) op de begraafplaats aan de Heybeeckstraat, te Merksem. De begraafplaats zou naar verluidt worden heraangelegd tot een park, waarin enkel het monument voor de gesneuvelden (beeldhouwer Willy Kreitz) en het - omstreden - bedevaartsoord voor Hermanneke Wijns zouden behouden blijven.

Volgens gemeenteraadslid Luc Bungeneers, erg begaan met de problematiek van de begraafplaats, is er nog niet meteen reden tot ongerustheid, al opteert hij zelf ook voor het stoppen met begraven aan de Van Heybeeckstraat en, op lange termijn, een definitieve sluiting van de begraafplaats.

Hierover aangeschreven, bevestigde schepen voor de begraafplaatsen van de stad Antwerpen, Dirk Gelfod, op 1 maart j.l. dat terzake nog geen beslissing werd getroffen. Hij stelde de oprichting in het vooruitzicht van een begeleidende werkgroep naar analogie met het Sint-Fredeganduskerkhof te Deurne.

De begraafplaats aan de Van Heybeeckstraat bevat inderdaad nog méér belangwekkende grafmonumenten, en met hun verdwijning zondermeer zou ook een stuk geschiedenis van Merksem verdwijnen.

Wie was Jos. De Swerts ?

Jos. De Swerts (*in H. De Seyn, Dictionnaire Biographique, p. 364: Joz.*) werd geboren te Antwerpen op 28 maart 1890. Hij studeerde aan het Hoger Kunstinstituut van Antwerpen, onder leiding van kunstschilder/volksvertegenwoordiger Juliaan De Vriendt (1842-1935).

Later was hij als vaste tekenaar verbonden aan de Uitgeverij (van de Abdij van) Averbode, waar hij bijdragen leverde voor de Vlaamsche Filmkens, Zonneland en de Zonnekalender. Tevens bezorgde hij de Broeders Maristen tekeningen voor hun lees- en leerboekjes en was hij illustrator van boeken van verschil-

Merksem. Grafmonument Jos. De Swerts. Centraal staat de kunstenaar. De figuren links en rechts van hem verbeelden resp. de strijdbaarheid en de sierlijkheid. Foto Bert Bracke.

lende Vlaamse schrijvers. Voor de dagbladen De Standaard, Nieuw Vlaanderen en het weekblad Pallieter maakte hij cartoons. De Swerts ontwierp affiches en was een voortreffelijk schilder van stillevens, marines, bloemen- en portretschilderijen. De Swerts overleed op 28 juni 1939. Hij ging de geschiedenis in als grondlegger van de spotprentkunst.

Het grafmonument van Albert Poels

Teneinde een waardig grafmonument voor Jos. De Swerts te bekostigen werd overgegaan tot een aanbesteding (wedstrijd?). De keuze viel op het ontwerp van beeldhouwer Albert Poels. Het perceel grond werd geschonken door de gemeente.

Aan het hoofdeinde van een perkje met bakstenen rand en vlakliggend stenen (?) kruis verrijst het stenen (kunststenen?) beeldhouwwerk, -ten voeten uit. Centraal staat de kunstenaar, de tekenplank in de linkerhand, de rechterhand rustend op een wapenschild (wat?), het hoofd wat afgewend, de blik op oneindig. Hij wordt - ietwat verdoken - geflankeerd door een strijder (verwijzend naar de kunstenaar-strijder) en een vrouw (verwijzend naar de sierlijkheid).

Op de bakstenen sokkel staat in (deels ontbrekende) bronzen letters:

**DEN KUNSTENAAR
STRIJDER
JOZ DE SWERTS**

Het monument werd op de stedelijke begraafplaats van Merksem, aan de Van Heybeeckstraat, onthuld op 12 juli 1941.

Jacques Buermans
(m.m.v. M.M. Celis)

Het grafmonument voor antimilitarist Bertin Fermont uit 1933 is nog niet gelocaliseerd. Wachten wij op een gelukkig toeval of komt een van onze leden ons hierbij ter hulp?

Sint-Petersburg : luister en verval

Wie Sint-Petersburg bezoekt en zich interesseert voor het funeraire dient zeker niet alle begraafplaatsen aan te doen. Enkele redenen...

Novodevitse was zo ontoegankelijk dat ze enkel bereikbaar was na het oversteken van een, nog steeds in gebruik zijnde, spoorlijn en het zich een weg banen tussen volgroeide bomen en struikenmassa's.

De originele toegang tot een andere begraafplaats was versperd omdat hij als een 'goor' servicestation voor wagens werd gebruikt. De begraafplaats was enkel te bereiken via een van de ingestorte muren maar bleek een verzamelplaats te zijn van heren naarstig op zoek naar...

Op de **communistiche begraafplaats** van het Alexander Nevskiklooster werd ik aangesproken door een man die in gebrekkig Engels zijn hele levensloop vertelde, waarop hij mij geld vroeg. Het geld dat ik hem toestak vond hij onvoldoende zodat ik het biljet wegstak en verdween. De gulzigaard kreeg niets.

Bolsjeochtinski en **Krasnenski** liggen buiten het centrum van de stad en bevatten geen noemenswaardige 'bekenden'.

Wil je toch weten hoe onverzorgd en vuil de Sint-Petersburgse begraafplaatsen erbij liggen ga dan naar het **Nikolskikerkhof** in de nabijheid van het Alexander Nevskiklooster op het eind van de Nevski Prospekt, in de onmiddellijke nabijheid van twee prachtige dodenakkers, waar we verder nog dieper op ingaan. Tussen de bomen en struiken ziet men de graven nauwelijks, op uitzondering van enkele recente bijzettingen. Prachtige mausolea zijn tot ruïnes vervallen en de wegen zijn met onkruid overwoekerd. Een staalkaart voor het merendeel der Sint-Petersburgse begraafplaatsen.

De tsarengraven

Gelukkig zijn er enkele uitzonderingen. De **Piskarovskoyebegraafplaats**, buiten de stad, herbergt niet minder dan 470.000 inwoners van Sint-Petersburg en sovjetstrijders gesneuveld tijdens de blokkade van de stad, tussen 1941 en 1945. Op deze imposante dodenakker brandt de eeuwige vlam, wordt constant de 7de symfonie van Dimitri Sjostakovitsj gespeeld en staat op het eind van de begraafplaats een enorme bronzen vrouwenfiguur die het vaderland voorstelt. Daarachter een granieten gedenkwal met verzen van dichteres Olga Bergholz als «*Niemand is vergeten en niets is vergeten*».

De **Sint-Petrus-en-Paulusvesting** is de laatste rustplaats voor de Russische tsaren. Bij het betreden van de kerk komen we onmiddellijk bij tsaar **Nicolaas II** en zijn familieleden terecht. Zij werden in 1918 neergeschoten en begraven in Jekaterinaburg. In de jaren '90 leidden opzoekingen naar de juiste vindplaats van de lichamen. Op 16 juli 1998 werden ze, in de Petrus-en-Paulusvesting, bijgezet bij de andere Romanovs.

In de eigenlijke kerk treffen we de andere tsaren aan. **Peter I** (1672-1725) is nog altijd geliefd, getuige de talrijke bloemstukken op zijn witmarmeren graftombe. Opvallende sarcophagen in rode en groene marmer voor **Maria Alexandrovna** (1824-1880), geboren als prinses van Hessen-Darmstadt en haar echtgenoot **Alexander II** (1818-1881). In een bijgebouw van de kerk treffen we nog andere leden van de familie Romanov aan.

Alexander Nevskiklooster

Vlaktbij het reeds vernoemde Alexander Nevskiklooster vinden we

de twee mooiste begraafplaatsen van de stad. Er wordt inkom gevraagd en er zijn brochures beschikbaar over de Tichvinbegraafplaats (in het Engels) en het Lazaruskerkhof (in het Russisch), waarop de ligging van de personaliteiten staat aangeduid. De Sint-Lazaruskerk bevat een aantal funeraire monumenten, een Sint-Petersburgs 'atelier Salu', maar op het ogenblik van mijn bezoek was de kerk niet toegankelijk. De openingsuren van de begraafplaatsen zijn trouwens erg wisselend en gaan dikwijls samen met het humeur van de loketbedienden.

Op **Tichvin** liggen de, voor ons, bekendste bewoners. **Fjodor Michajlovitsj Dostojevski** (1821-1881), schrijver van *De Idiot* en *De Gebroeders Karamazov*, werd verbannen, maar keerde in 1859 naar Sint-Petersburg terug. Het is ook de laatste rustplaats van een aantal componisten, waaronder **A.K. Glazoenov**, **M.A. Balakirev**, **C.A. Kui**, **A.S. Dargomizjski**.

Bekender zijn : **Michail Ivanovitsj Glinka** (1804-1857), stamvader van de Russische klassieke muziek, schreef de opera's *Ivan Susanin* en *Ruslan en Ludmilla*. Het grafmonument, uit 1960, is van beeldhouwer N.A. Laveretski en architect I.I. Gornostaev. Componist en dirigent **Nikolaj Andrejevitsj Rimski-Korsakov**

(1844-1908), auteur van sprookjesachtige en historische opera's waaronder *Sneeuwwitje* en *Sadko*, ligt hier samen met zijn echtgenote begraven onder een monument, uit 1912, van N.K. Rerich en beeldhouwer I.I. Andreoletti.

Modest Petrovitsj Moessorgski (1839-1881) is de auteur van volksdrama's als *Boris Godoenov* en *Chovensjtsjina* en van liederen uit het volksleven. Het monument, uit 1885, is van beeldhouwer I.J. Gintsburg en architect I.S. Bogomolov.

Pjotr Iljitsj Tsjaikovski (1840-1893) is gekend als auteur van de opera's *Jevgeni Onjegin*, *Mazepa*, *Schoppenvrouw*, *Iolanta* en de balletten *Het Zwanenmeer*, *De Notenkraker*, *De schone slaapster*. **Aleksandr Porfirjevitsj Borodin**

(1833-1887) was, naast componist, chemicus. Hij was één van de grondleggers van de Russische klassieke symfonie en schreef de opera *Vorst Igor*, in 1890 voltooid door Rimski-Korsakov en Glazoenov. Hier ligt ook **Olga Pavlischeva**, zuster van dichter Alexander Poesjkin.

Een aantal architecten, uit wier brein vele van de prachtige gebouwen van Sint-Petersburg ontsproten, ligt aan de overzijde op het **Lazaruskerkhof** : **Thomas de Thomon** (1754-1813), **Giacomo Quarenghi** (1744-1817), **Andrey Zakarov** (1761-1811), **Vasily Stasov** (1769-1849) en

Carlo Rossi (1775-1849).

Prins en opvoeder **Alexander Beloselsky-Belozerksy** (1752-1809) kreeg hier een prachtige piramide van de hand van I. Camberlain (1810). Grote monumenten zijn er voor **V.A. Patkov-Rozjnov**, het hoofd van de Peterburgse stad en voor graaf en regeringslid **M.N. Moeravev**. Verder liggen hier ook nog gravin **Lanskaya**, Alexander Pushkins eerste vrouw, **Leonard Euler** (1707-1783), een Zwitsers wiskundige en **Mikhail Vasiljevitsj Lomonosov** (1711-1765), natuurkundige, dichter, kunstenaar en historicus. Hij was de eerste Russische academicus, stichter van het eerste chemische laboratorium en initiatiefnemer voor de oprichting van de Moskouse universiteit.

Hier liggen de schrijvers

Voor wie nog de moed heeft om verder op ontdekking te trekken raad ik het **Volkovkerkhof** aan. Het ligt niet in de onmiddellijke omgeving van een metrostation, dus is een rit met de taxi of een stevige wandeling noodzakelijk.

Het schrijversgild is hier sterk vertegenwoordigd met **Alexander Koeprin** (1870-1938), **Dimitri Grigorovitsj** (1822-1899), **Mamin Sibirjak** (1852-1912), **Oespenski** (1843-1902), **Nikolaj Semjonovitsj Leskov** (1831-1895). **Ivan Sergejevitsj Toergenjev** (1818-1883), schrijver van realistische plattelandsromans en van sociaal-psychologische werken kreeg een grafmonument, uit 1885, van beeldhouwer Zj.A. Polonskaja. Het gedenkteken voor **Ivan Aleksandrovitsj Gontsjarov** (1812-1891), schrijver van sociaal-psychologische romans, is van de hand van beeldhouwers V.I. Tatarovitsj en G.D. Jastrebenetski. **Aleksandr Aleksandrovitsj Blok** (1880-1921), symbolisch dichter kreeg een gedenkteken, uit 1946, van beeldhouwer N. V. Dydykin. Het graf van dichteres en schrijfster **Olga Bergholz** (1910-1975) is met aardbeienplanten bedekt.

Hier is ook de necropolis van het gezin Oeljanova: **Oeljanova Maria Aleksandrovna** (1835-1916), moeder van Lenin, **Oeljanova Elizarova Anna Oeljinistjna** (1864-1935) en **Oeljanova Olga Oeljinistjna** (1871-1891), zusters van Lenin. Het gedenkteken van de hand van beeldhouwer M.G. Manizep en architect V.D. Kirchoglani dateert uit 1952.

Ook chemicus **Dimitri Ivanovitsj Mendelejev** (1834-1907) vond op

Volkov zijn laatste rustplaats. In 1869 werkte hij het periodieke systeem van de elementen uit, één der basiswetten van de chemie. Hij is tevens auteur van meer dan 500 werken en onderzoeken van chemisch-fysische problemen. Verder vinden we de graven van **Tume**, uitvinder van het optisch glas, en **Pavlov**, die als wetenschap-

per bekend raakte door zijn proeven met honden.

Tekst en foto's : Jacques Buermans

Meer over de besproken begraafplaatsen in volgende publicaties:

- The St. Lazarus Sepulchre, St. Petersburg (brochure).
- Lazarusbegraafplaats (brochure in het Russisch).
- The Artists' Necropolis (brochure in het Engels).
- The Church of the Annunciations (brochure in het Engels).
- Architectural Ensemble of the Alexander Nevsky (brochure in het Engels).
- Begraafplaatsen van Sint Petersburg (met sumiere vertaling) ISSN 0320 6858.
- Vladimir Gendrikov & Sergei Sen'ko, Liki Rossii, The Cathedral of St Peter and St Paul, The burial place of the Russian Imperial Family, St Petersburg 1998. ISBN 5 87417 057 X.
- Liki Rossii, The Last Journey (16-17 July 1998), St Petersburg 1999. ISBN 5 87417 075 8.

schrijver en dichter **Jozef De Belder**.

Kunstschilder **Gust De Smet** ligt onder een Christusbeeld van Oscar Permeke. Na het bezoek aan het kerkhof volgde een kennismaking met het atelier van Gust De Smet. Op enkele details na werd het interieur behouden zodat de bezoekers een goed idee kregen van de leefomgeving van deze kunstenaar.

Een aantal Epitaafleden kreeg de smaak te pakken. Zij zetten hun zoektocht in de omgeving voort. Zij gingen nog enkele ateliers en kunstenaarswoningen bezoeken of begaven zich naar het kerkhof van Latem waar beeldhouwer **George Minne** begraven ligt. (J.B.)

E P I T A A F V A R I A

BEZOEK AAN DE BEGRAAFPLAATS VAN DEURLE (SINT-MARTENS-LATEM) ••••• 15 APRIL 2000

Een tiental Epitaafleden trotseerden het slechte weer om de uitstap naar Sint-Martens-Latem mee te maken. Aan de ingang van het stemmige, kleine kerkhofje van deelgemeente Deurle werden we opgewacht door mevrouw Anne-Marie Maes. Zij leidde ons rond, vertelde een en ander over de talrijke kunstenaars die hier hun laatste rustplaats vonden en maakte dikwijls de overstap naar hun ateliers die zich op een steenworp van het kerkhof bevonden.

Een aantal gerenommeerde artiesten ligt hier begraven. Een kleine opsomming : landschaps- en dierenschilder **Xavier De Cock**, toneelschrijver **Gaston Martens**,

auteur van onder meer *De Paradijsvogels*, schilder **Fritz Van Loo**, schilderes **Jenny Montigny**, kunstschilder **Leon De Smet**,

Tijdens het weekend van 6 en 7 mei werd in Laken voor de tweede maal «Laken in beweging» ingericht, met concerten, tentoonstellingen en filmvoorstellingen op verschillende locaties. vzw Epitaaf was eens te meer een van de gastheren en stelde de wintertuin van de ateliers Salu ter beschikking voor dit evenement.

Op zaterdagmiddag konden een 30-tal belangstellenden luisteren naar «Terra» bestaande uit Claire Dossin, Anne Fievez, Maria-Helena Schoeps en Natasha Van Dam. Deze vier dames zongen, a capella, een aantal Braziliaanse melodieën. Persoonlijk vond ik het concert iets te kort en te eenzijdig, maar het aanwezige publiek reageerde toch enthousiast en velen maakten van de geboden gelegenheid dankbaar gebruik om een blik te werpen in de ateliers en het winkeltje van Epitaaf.

Enkele uren later werden meer dan 50 aanwezigen vergast op een belcantorecital gebracht door een aantal mensen die hun sporen op dit gebied reeds dik verdienden. Elia Ketels begeleidde op de piano Gina Fiore, sopraan, Jean Marcello, tenor, Louis Couturiaux, bariton en Jean Melchior, bariton. Zij brachten bekende aria's uit *Rigoletto* en *La Traviata* van Verdi, *De Parelvisser* en *Carmen* van Bizet, *De Barbier van Sevilla* van Rossini, *De Lustige We-*

duwe en *Het Land van de Glimlach* van Lehar en *De Stomme van Portici* van Auber. Meer dan één uur lang werd de wintertuin gevuld met melodieën die eenieder kent, gebracht met een enthousiasme waar nog veel jongeren wat van kunnen opsteken.

Zondag werd het aperitiefconcert verzorgd door Nathalie Bolle, dwarsfluit en Corinne Cambron, viool. Bijna 50 mensen voor een concert met werk van Mozart, Haydn en Eugène Ysaÿe. De aanwezigen, waaronder zelfs enkele Epitaaf-leden, brachten een bezoek aan het atelier Salu waar zij een korte toelichting kregen van Epitaafvoorzitter Marcel Celis en ondervoorzitster Linda Van Santvoort.

Het concertweekend werd zondagnamiddag met jazz afgesloten. Olivier Poumay, mondharmonica en Ioni Vidal Vaz, akoestische gitaar, brachten een aantal «standards» naast eigen werk. Dit was hoogstaande kwaliteit. Het stevig gitaarwerk van Ioni Vidal Vaz vormde een basis waarop Olivier Poumay naar hartelust kon improviseren. Alleen spijtig dat er slechts 15 belangstellenden opdoken. De afwezigen hadden, eens te meer, ongelijk.

Het initiatief om de deuren van het Museum voor grafkunst - Centrum voor funeraire archeologie - open te

zetten voor manifestaties van deze aard zal in de toekomst zeker nog worden herhaald, vooral omdat op die manier mensen met andere interesses kennis kunnen maken met de vzw Epitaaf en haar activiteiten. Eens te meer is ook gebleken dat het feeëriek decor van onze wintertuin zich uitstekend leent tot dergelijke manifestaties en diepe indruk maakt op de aangenaam verraste concertbezoekers. Maar ook voor de habitués heeft een bezoek aan ons museum altijd weer wat nieuws in petto. (J.B.)

U I T G E S P I T

JOHANN STRAUSS EN DE ONSTERFELIJKEN OP CD-ROM

Johann Strauss heeft niets met de interesse van het doorsnee Epitaaf-lid te maken zult u zeggen. Niets is minder waar. Door de stad Wenen werd een CD-Rom uitgegeven onder de titel *Johann Strauss und die grossen Unsterblichen*. De CD kan geraadpleegd worden in het Engels en in het Duits.

In een eerste deel wordt leven en werk van **Johann Strauss** uit de doeken gedaan. Men maakt kennis met familie en tijdgenoten van de «Walskoning» en kan zelfs genieten van muziek van de Wiener Philharmoniker, o.l.v. Willy Boskovsky.

Het tweede deel brengt de gebruiker naar de prachtige stad **Wenen**. Naast een aantal praktische dingen kan men ook de talrijke bezienswaardigheden aantikken. Voor een stad als Wenen zijn begraafplaatsen gelukkig ook een bezienswaardigheid en zo kan men, van een groot aantal kerken, kerkhoven en begraafplaatsen vernemen waar ze gelegen zijn, welke voorname persoonlijkheden er begraven liggen en hoe zich naar de dodenakker te begeven.

Het derde deel leidt de bezoeker doorheen het **Zentralfriedhof**, de tweede grootste begraafplaats ter wereld. Naast algemene informatie

TIJD, HET THEMA VAN DE OPEN MONUMENTENDAGEN 2000

wordt de geschiedenis van deze dodenakker verteld. Het interessantste is natuurlijk de gegevensbank met niet minder dan 1000 namen van bekenden. Met kan uiteraard opzoeken via de naam maar eveneens via het beroep van de overledene en zelfs via het geboorte- of sterftejaar van de gezochte.

Voor wie Wenen ooit wenst te bezoeken is dit een gids die vele vragen reeds oplost vooraleer men zich op pad begeeft. Epitaafleden die begraafplaatsen hoog in het vaandel dragen krijgen een schat aan informatie.

Bestellingen kunnen via Schubert & Partner Geomarketing GmbH, A-3100 Sankt Pölten, Kremser Landstrasse 2, tel. 00-43-2742-362 56473, fax 00-43-2742-362 56481.

(J.B.)

ONTDEK PÈRE LACHAISE OP CD-ROM

Recent werd een CD-Rom uitgegeven onder de titel *Cimetière du Père Lachaise, Un musée en plein air*. Het is een uitgave van het Parijse stadsbestuur met de uitgeverij "Modernes Media" en "A6-Média-guide". Doorheen kaarten, onder meer een kaart van de situatie in 1815, verhalen en verschillende thema's maakt de wandelaar kennis met deze populaire dodenakker. De geschiedenis van Père Lachaise wordt uit de doeken gedaan.

Men kan ook, op een aantal plannen, de gezochte "bekendheid" aanklikken zodat men meer over hem te weten komt. Niet alleen wordt zijn levensverhaal verteld, maar men komt ook te weten waar hij op de begraafplaats te vinden is, hoe zijn monument eruit ziet en krijgt zelfs een videopresentatie van de omgeving van het grafmonument op de dodenakker. Men kan ook van enkele honderden personalliteiten de nodige informatie opvragen. Het geheel geeft een keurige indruk en de gebruiker kan informatie inwinnen over de bewoners van de meest bezochte dodenakker ter wereld.

(J.B.)

De twaalfde Open Monumentendag (OMD) Vlaanderen heeft als thema TIJD.

Het wordt een ontdekkingstocht langs zonnewijzers, klokken en uurwerken, observatoria (tijd meten), langs gebouwen die 'de tand des tijds' hebben doorstaan (de ene al beter dan de andere). Bijzondere aandacht gaat uit naar de gedateerde monumenten en specifiek naar methodes om ons bouwkundig erfgoed te dateren.

Het aspect tijd is in die mate verweven met onze monumenten dat de keuze aan subthema's eigenlijk onuitputtelijk is: ruïnes die ons confronteren met de vergankelijkheid, monumenten die de sporen dragen van een eeuwenlange ontwikkeling, gebouwen die de uitdrukking zijn van een tijdsgeest (fin de siècle), of gebouwen die door hun zorgwekkende toestand dringend aan restauratie toe zijn. In de monumentenzorg is het helaas nog te vaak "vijf vóór twaalf".

En natuurlijk is het begrip tijd ook nadrukkelijk aanwezig op onze begraafplaatsen waar we immers voortdurend worden geconfronteerd met dood en vergankelijkheid, met de onontkoombaarheid van het einde. In de presentatiebrochure van de OMD schreef Marcel Celis een bijdrage onder de titel "Memento Mori" en daarmee worden de begraafplaatsen ongetwijfeld een aandachtspunt in deze OMD-agenda.

De webstek www.monument.vlaanderen.be/omd/nl/index.html belooft de informatie in de komende maanden op te volgen.

De coördinatie en het secretariaat van deze OMD werd in 1999 door minister Johan Sauwens overgedragen aan de Stichting Vlaams Erfgoed in opvolging van de Koning Boudewijnstichting die deze taak sinds 1989 had waargenomen. Het secretariaat van de OMD is gevestigd te 1000 Brussel, Bergstraat 72, e-mail: info.omd@sve.be

(L.V.S.)

OPENGESTELDE BEGRAAFPLAATSEN OP 10 SEPTEMBER 2000

Antwerpen

- Mol : Oud kerkhof (Collegestraat)
- Retie : Gemeentelijke begraafplaats (Kerkhofstraat)
- Turnhout : Oud kerkhof (Kwakkelstraat)
- Zwijndrecht : Kerkhof (Kerkhofstraat)

Limburg

- Hasselt : Oud kerkhof (Kempischesteenweg)
- Sint-Truiden : Kerkhof Schuithoven (Kazelstraat)

Oost-Vlaanderen

- Aalst : Kerkhof (Kerkhoflaan)
- Beveren : Kerkhof (Glazenleeuwstraat)
- Dendermonde : Kerkhof (Kerkhofweg)
- Gent : Westerbegraafplaats (Palinghuizen)
- Gent-Mariakerke : Campo Santo (Mariakerkeplein)
- Lokeren : Stedelijke begraafplaats (Oude Bruglaan)
- Lokeren-Daknam : Kerkhof (Daknamdorp)
- Lokeren-Eksaarde : Kerkhof (Kasteeldreef)
- Sint-Niklaas : Sint-Jozefskerk en Stedelijke begraafplaats Terkerke

Vlaams-Brabant

- Grimbergen : Militaire begraafplaats (Verbrandbrugsesteenweg)
  - Leuven-Kessel-Lo : Kerkhof van de Abdij van Vlierbeek
  - Leuven-Heverlee : Stedelijke begraafplaats (Kerkhofdreef)
  - Leuven-Heverlee : Kerkhof van de Abdij van 't Park
  - Tervuren : Gemeentelijke begraafplaats Kisteveld (Duisburgsesteenweg)
- #### West-Vlaanderen
- Beernem : Sint-Amanduskerkhof (Bloemendalestraat)
  - Brugge-Assebroek : Centrale begraafplaats (Kleine Kerkhofstr. - Kerkhofblommenstr.)
  - De Panne : Burgerlijke begraafplaats (Kerkstraat)
  - Harelbeke : Engels kerkhof (Deerlijksstraat)
  - Oostende : 't Oud Kerkhof (Nieuwpoortsesteenweg)
  - Oostende : Begraafplaats Thuyntjes (Stuiverstraat)
  - Wervik : Stedelijke begraafplaats (Komenstraat)

INSTANDHOUDING EN HERSTEL VAN HISTORISCHE NATUURSTENEN GRAFTEKENS

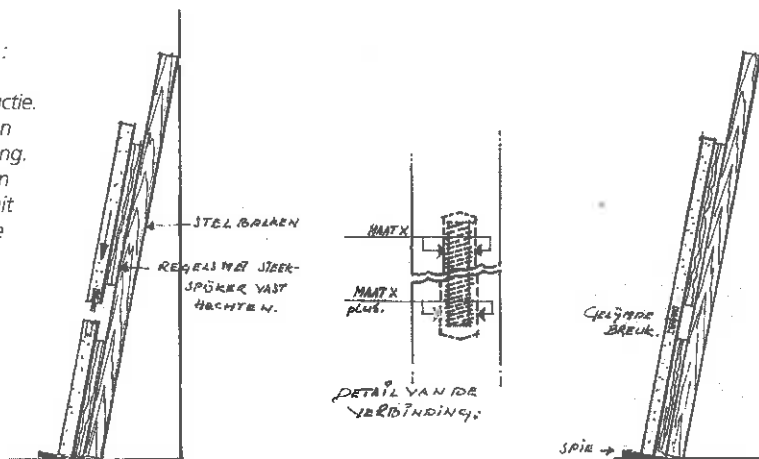
Info - restauratie en beheer, nr. 18, Nieuwsbrief 1&2, 2000. Rijksdienst voor de Monumentenzorg, NL-Zeist

"Regelmatig wordt de RDMZ gevraagd hoe een vervallen of beschadigde natuurstenen grafteken behouden kan blijven. Deze brochure geeft daar antwoord op door in te gaan op oorzaken van schade en het geven van aanwijzingen voor herstel".

Inderdaad, men krijgt een bondig overzicht van wat de oorzaken kunnen zijn van schade (roestend ijzer, wortels van bomen, verzakkingen enz.). Er worden aanbevelingen geformuleerd i.v.m. het voorkomen en herstellen van schade. Interessant is dat men hier pleit voor een "zachte aanpak": "enige mate van verval is karakteristiek voor menig monument. In het beheer van begraafplaatsen speelt dit aspect zeker een rol. Volledige rechtstand van een grafteken hoeft niet altijd te worden bereikt (...)".

De boodschap in deze brochure kan worden samengevat: : preventief optreden (regelmatige inspectie) en in geval van schade een goede diagnose en deskundig advies.

Voorbeeld van herstel :
1. Zerk in hulpconstructie.
2. Detail van de verbinding.
3. Het eigen gewicht sluit de gelijmde breuk.

Alles klinkt nogal evident - in de praktijk is dat helaas niet altijd zo - en wordt in deze brochure op een begrijpelijke manier met tekeningen en foto's voorgesteld.

Begraafplaatsverantwoordelijk-ken (gemeentebesturen en concessiehouders) kunnen hier zeker steun en inspiratie vinden.

Bestellen kan bij RDMZ
Broederplein 41 - NL-3703 CD Zeist
tel. 0031-30 69 83 456
www.Monumentenzorg.nl
e-mail : info@monumentenzorg.nl

AGENDA

Zaterdag 1 juli / 5 augustus / 2 september 2000 - van 13.00 tot 16.30 uur
Openstelling van het Museum voor Grafkunst,
O.-L.-Vrouwvoorplein 16, Laken.

Zaterdag 16 september 2000 - 10.00 uur

Bezoek aan de begraafplaats van Sint-Joost-ten-Node
onder deskundige leiding van Epitaaflid Cecilia Vandervelde.

Met ondermeer aandacht voor de hoofdingang naar ontwerp van L. Govaerts, militair ereperk door Eug. Dhuique, het recent gerestaureerde grafmonument van Charles Rogier (arch. P. Hankar, beeldh. I. De Rudder), de graf galerijen met beeldengroep van Guillaume Charlier - die overigens zelf begraven ligt onder een monument van de hand van P. Braecke - en nog tal van andere kunstenaars en personaliteiten.

Afspraak aan de ingang, F. Fortinlaan 1, 1030 Brussel (Schaarbeek), in de buurt van het Meiserplein. Op het Meiserplein neem de Leuvensesteenweg, richting Leuven. Dan de eerste straat links, in feite twee straten, waarvan je de rechtse neemt, de Fortinlaan, die recht op de ingang van de begraafplaats uitgeeft. In het Noordstation neem je tram 90 tot halte Meiser.

Graag op voorhand inschrijven met overschrijving op rekeningnr. 068-2039260-56 van Epitaaf vzw - 1020 Brussel. Vermeld datum, activiteit en aantal personen. Leden : 150 BEF / Niet-leden : 200 BEF.

Hou alvast zaterdag 21 oktober 2000 in uw agenda vrij :
Daguitstap naar Oostende.

In de voormiddag bezoeken wij de indrukwekkende oude begraafplaats aan de Nieuwpoortsesteenweg, 's namiddags het sterfhuis van Louise Marie en de Sint-Pieter-en-Pauluskerk met koninklijke grafkapel en cenotaaf door Charles-Auguste Fraikin. Meer informatie in onze volgende Nieuwsbrief!

EPITAAF vzw

Onze-Lieve-Vrouwvoorplein 16 - 1020 Brussel

met de steun van

BRUSSELS
HOOFDSTEDELIJK
GEWEST
VLAAMSE
GEMEENSCHAPS
COMMISSIE

Jaarabonnement en lidmaatschap 2000 : 550 BEF (duo-lidmaatschap voor koppels, 1000 BEF) door overschrijving op rekening 068-2039260-56 van Epitaaf met vermelding van naam (namen), adres en jaartal. Vanaf een bedrag van 1.000 BEF wordt u steunend lid van Epitaaf.

Redactie : Jacques Buermans, Pol De Prins, Linda Van Santvoort. Met medewerking van Bert Bracke, Marcel Celis en Michel Govaerts. Vormgeving en druk : Carto, 1030 Brussel. V.U. Linda Van Santvoort, O.-L.-Vrouwvoorplein 16, 1020 Brussel.